

Reakce československého obyvatelstva na polskou účast v intervenci 1968

Jan Kalous

V noci z 20. na 21. srpna 1968 zahájila vojska dosavadních spojenců operaci, která skončila okupací socialistického Československa. Jedním z intervencí, kteří se aktivně zapojili do běhu s tím spojených událostí, se stala Polská lidová republika.

Vojenská akce pěti států Varšavské smlouvy neponechala československé obyvatelstvo v klidu, naopak podnítila a podněcovala reakci v následujících dnech, týdnech a měsících. Často jistou odezvu vzbudila určitá snaha okupantů ovlivnit veřejné mínění nebo se zapojit do normálního života, například ve formě brigád při probíhajících zemědělských pracích. Vzdušný emocií vyvolal jakýkoliv incident s okupačními vojáky. Vrcholní komunističtí představitelé, obávající se ozbrojených střetů, apelovali již krátce po začátku intervence na veřejnost naléhavou výzvou k zachování klidu a pořádku: „Předsednictvo ÚV KSČ vyzývá všechny občany naší republiky, aby zachovali klid a nekladli postupujícím vojskům odpor. Proto ani naše armáda, Bezpečnost a Lidové milice nedostaly rozkaz k obraně země.“¹

Je důležité připomenout, že v ČSSR roku 1968 byla ústavně zakotvena vedoucí role komunistické strany ve společnosti. Nikdo také soustavně nezpochybňoval spojenecké závazky ČSSR v rámci sovětského bloku nebo v rámci RVHP či Varšavské smlouvy.

Následující text si klade za cíl přiblížit podrobněji reakci československého obyvatelstva na polskou vojenskou účast v intervenci a okupaci. Upozorňuji, že se jedná o sondu, která se v tomto smyslu více zaměřuje na regiony, v nichž Polská armáda zjevně působila. Při této snaze jsem více preferoval bývalý Východočeský kraj (dnešní kraj Pardubický a Královéhradecký), aniž bych tímto přístupem chtěl naznačit nedůležitost Severomoravského kraje. Právě naopak – například třešínský region je z pohledu reakce obyvatel zajímavý a bezesporu by si zasloužil více prostoru, než mu bude věnováno v této studii. Další limity při studiu materiálů představovalo časově omezené působení polských vojsk na čs. území (od srpna do kon-

ce října 1968) a nerozlišitelnost interventů v pramenech (v dokumentech se někdy používá označení spojenci či okupanti bez bližšího určení, přičemž přicházejí v úvahu jak Poláci, tak Sověti).

OKUPACE ZAČÍNÁ

Hodinu před půlnocí 20. srpna 1968 překročila hranice Československa vojska pěti států Varšavské smlouvy, mezi nimi Polská armáda. Podle kanadského historika Harolda Gordona Skillinga dosáhl počet intervenčních jednotek 250 000 mužů, z toho bylo 40 000 polských vojáků.² Celkový počet okupačních sil se brzy pohyboval kolem půl milionu mužů. Podle údajů generála Rusova obsadilo území ČSSR k 25. srpnu 1968 asi 27 divizí (včetně techniky).³

Ve Východočeském kraji lze dokumentovat postup okupačních vojsk na základě obsazování jednotlivých míst: například Harrachov byl obsazen 21. srpna v 0.15 hodin, Meziměstí ve 0.35, Jičín ve 3.00, Náchod ve 4.20 a Králíky v 11.45 hodin.

Polská armáda vydala vlastní *Prohlášení k československému lidu*, v němž obsahovala nutnost ozbrojeného zásahu: „Přišli jsme na přání Vašich státních a stranických činitelů, kterým byly a jsou drahé ideály svobody, bratrství a socialismu. Přišli jsme splnit naši internacionalistickou povinnost vůči Vám i nám samým, vůči Vaším a našim dětem. Bratři! Podívejte se pravdě do očí a uvědomte si, jaký osud připravovala pro Vás domácí reakce... V době nebezpečí jsme s Vámi! V jedné řadě, tak jako kdysi na polích Grunwaldu, kdy jsme spolu porazili loupežný křížácký stát, jako v letech války s hitlerovskými uchvatiteli a v období poválečné společné práce pro naše země, mír a socialismus... Přicházíme k Vám jako k bratrům a soudruhům z let společného boje proti hitlerovskému barbarství. Přicházíme s pomocí a přátelstvím... Jsme spolu s Vámi a pro Vás proto, aby žádný nepřítel, vnitřní ani vnější, nezničil výsledky Vaší práce pro rozvoj socialistické vlasti a naší společné svobody, za kterou jsme zaplatili tak vysokou cenu. Zasíláme Vám bratrský pozdrav všech polských vojáků, celého bratrského polského národa! Ať žije bratrství a přátelství mezi národy Československa, a Polska, bratrství a přátelství všech socialistických zemí! Ať žije a vítězí socialismus, největší dobro našich národů, naděje a budoucnost celého světa!“⁴

V noci z 20. na 21. srpna 1968 došlo pouze na území Východočeského kraje na dvaceti místech k neoprávněným zadržením příslušníků Veřejné bezpečnosti (především náčelníků oddělení VB). U většiny případů se opakoval stejný scénář: byli zajištěni, převezeni na území PLR a všichni pro-

puštění po důrazném zásahu náčelníka Správy VB Hradec Králové; současně jim byl vrácen zadržený písemný materiál a zbraně. Jednalo se například o služebny VB v Otovicích, Meziměstí, Machově, Hronově, Teplicích nad Metují, Chvalči, Heřmánkovicích, České Čermné, Orlickém Záhoří, Deštné v Orlických horách aj. V Krnově byli příslušníci VB násilně odzbrojeni polskými vojáky. Zbraně se do Krnova vrátily až 18. září 1968.⁵ K obdobnému případu došlo také v Olešnici v Orlických horách, kde byli službu konající příslušníci VB drženi pod namířenými zbraněmi. Poláci nakonec odjeli zpět do PLR s přesvědčením, že zásah zde jistě provedou Sověti.⁶

Okupační síly dále do konce srpna 1968 zadržely jenom na území Východočeského kraje dvacet civilních osob, například za šíření letáků, ničení pomníků a památníků osvobození v roce 1945, stavby barikád apod. Vyskytly se případy, kdy zajištěné osoby byly vyslýchány k rozmístění některých objektů ve městech, například 25. srpna 1968 v Trutnově, ke polští vojáci vyslýchali řidiče OÚNZ Trutnov Václava Lejnara a Jaroslava Zaňku.

REAKCE OBYVATELSTVA

Reakce obyvatelstva na vpád cizích vojsk a okupaci vycházely ze skutečnosti, že pro většinu lidí přišla intervence naprosto neočekávaně a že takové síle nemohlo osamocené Československo čelit. Vojenská akce „varšavské pětky“ vyvolala reakci - vzdor, pohrdání, ale také individuální občanskou odvalu a statečnost. Československá veřejnost tím chtěla dát jasné najevo, že s intervencí nesouhlasí.

NÁKUPNÍ HOREČKA

Vypukla hned ráno 21. srpna 1968. Fronty se tvořily hlavně před potravinářskými obchody. Začaly se šířit fámy o tom, že v SSSR se tisknou bankovky československé měny, aby okupační vojska mohla v ČSSR nakupovat zboží. Například kronikář obce Ctětín na Chrudimsku zapsal: „V celé obci byl klid, jen zvýšená nákupní horečka a jen obavy, nevznikne-li z toho válečný konflikt. Občané se divili, proč nás naši přátelé osvobodili, a mnozí nevěřili, že je u nás kontrarevoluční činnost.“⁷

V reakci na obavu ze skupování zboží v obchodech přijala rada KNV Hradec Králové opatření, které spočívalo v omezení prodeje určitých položek. Jedna osoba tak mohla koupit například: mouky - 2 kg, rýže - 0,5 kg,

cukru - 1 kg, uzenin - 1 kg, sádla - 0,5 kg, tuků - 0,25 kg, másla - 0,25 kg, vejce - 5 ks, mýdla - 1 ks, mýdlových prášků - 2 ks, polotovarů - 5 ks, koření - 1 balíček, kávy - 5-10 dkg, cigaret - 1 balíček.⁸

STAVBA BARIKÁD

Po zprávě o začátku intervence zaplnily davy lidí ulice měst. Bylo samozřejmě evidentní, že bez řádné výzbroje nemohly čelit masivnímu nasazení vojenských jednotek. Barikády nebo jakékoliv jiné překážky (včetně živých barikád) měly zabránit rychlému obsazení některých míst a dalšímu postupu okupačních sil. Byly zaznamenány v okresech Náchod, Trutnov, Jičín, Pardubice aj.

Barikády stavěli lidé také v Nové Vsi u Lomnice (okr. Semily), kam museli dokonce představitelé okresu přijet zklidnit situaci.

V Trutnově polští vojáci zadrželi pět československých občanů stavějících barikády - Františka Blahníka, Stanislava Dubského, Petra Valentu, Josefa Nývltu a Petra Baudyš. Všichni byli následně odvezeni do PLR a vráceni zpět večer 24. srpna 1968.⁹

Oddělení VB v Pardubicích po poledni 21. srpna 1968 hlásilo, že asi 1 000 občanů šlo směrem ke Kunětické hoře s cílem zdržet postup polských vojsk.

VYSVĚTLOVÁNÍ A NADÁVKY

Českoslovenští občané se rovněž snažili s okupačními vojáky diskutovat a vysvětlit jim, že v ČSSR nebyla a ani nehrozila kontrarevoluce. Objasňovali jim dosavadní vývoj v Československu a principy polednové politiky Dubčekova vedení KSČ. V podstatě tak dokazovali, že komunistická strana se za této krizové situace mohla opřít o důvěru většího spektra obyvatel než pouze členů KSČ.

Deník Krajského výboru KSČ *Pochodeň* vyzval své čtenáře, aby rozšiřovali publikované informace mezi okupačními, tedy i polskými vojáky: „Občané! Zkušenost ze styku s vojáky okupačních armád je taková, že vůbec nevědí, o co jde, jsou naprosto dezorientováni, dezinformováni. Sdělovací prostředky jejich zemí prostě lžou. Pokud se dostanete do styku s vojáky, využijte všech domácích i zahraničních faktů, které v *Pochodni* uvádíme, ukazujte jim, jak celý svět je jednomyslně odsuzuje, že všechny národy bez rozdílu rasy a politického přesvědčení jsou pevně za

námi. Říkejte jim, že pravda je na naší straně, že nechceme nic jiného, než žít v klidu a přátelství se všemi národy, i s nimi. Přece jsou to myslící lidé. Kdyby jen každý dvacátý aspoň trochu pochopil, je to naše vítězství. Pomáhejte tak rozvracet řady okupantů a možná tím získáváte i neocenitelné spojení.“¹⁰

Z této snahy vyplývala jistá nedorozumění a emotivní reakce. Například na Špindlerově boudě nadávala skupina československých občanů polskému vojákovu do hitlerovců a okupantů.¹¹

ŠÍŘENÍ LETÁKŮ A NÁPISŮ V ULICÍCH

Vznikalo množství ilegálních letáků různého obsahu i formy, většinou zaměřených proti SSSR, KSSS, spojeneckým vojskům, některým představitelům KSČ, Lidových milicí atd. Východočeská krajská správa SNB zaregistrovala v období od 21. srpna do konce listopadu 1968 více než padesát takových případů.¹²

Hned 21. srpna 1968 zatkla polská Bezpečnost na území PLR dva funkcionáře Československého svazu mládeže z Opavy, Černoorského a Rabinského, kteří rozšiřovali tiskoviny odsuzující okupaci Československa. Dne 2. září 1968 byli oba jmenovaní předáni do ČSSR s tím, že vůči nim bude následně vedeno trestní řízení v PLR.

Reakce na invazi
(srpen 1968, Opava, foto: Oldřich Kapler,
Archiv ÚSD)

V Hradci Králové vznikla jako reakce na okupaci proklamace k sovětským, německým a polským vojákům. Psalo se v ní: „Obracíme se na Vás, vojáky a důstojníky s touto naléhavou výzvou: Jménem přátelství, které dosud existovalo mezi našimi národy, Vám chceme říci, že se dopouštíte tragického omylu, když chcete se zbraní v ruce zasahovat do vnitřních záležitostí naší země. Nemáme nic proti Vám. Stojíte proti lidem, kteří jsou jako Vy a chtějí žít svobodně v demokratic-

kém socialismu. Žádáme Vás jménem československých občanů, kteří se na Vás obracují již od časného rána, žádáme Vás jménem lidskosti – vraťte se domů ke svým rodinám.“¹³

Jiný leták šířený ve Východočeském kraji se na polské vojáky obracel takto: „Proč jste tady? Nezvali jsme vás! Vraťte se domů. K budování socialismu potřebujeme klid a ne vaše tanky! Nesouhlasíme s okupací naší republiky armádami bývalých přátel!“¹⁴

Dne 10. září 1968 zadrželo oddělení Státní bezpečnosti v Karviné tzv. jídelní lístek, v němž byli uráženi vedoucí političtí představitelé okupačních vojsk. Lístek nabízel například tyto chody: Brežněv ve vlastní šťávě, Varšavská sekaná, Gomuška à la divoký kanec, Brežněvův mozek s vejci, Varšavská smlouva s plísní, Ivan v rýži apod. V závěru jídelního lístku pochopitelně nepodepsaný autor doporučoval: „V důsledku nedostatku toaletního papíru prosíme zákazníky, aby použili moskevské Pravdy, eventuálně smlouvy se Sovětským svazem.“¹⁵

Představitelé okupačních vojsk proti nápisům v ulicích a šíření letáků protestovali. Žádali jejich eliminaci a odstranění. Začátkem září 1968 začaly skutečně nápis, hesla, vlajky apod. mizet jako důkaz konsolidace politických poměrů a plnění závazků obsažených v moskevském protokolu.

ODSTRAŇOVÁNÍ DOPRAVNÍCH ZNAČEK, ZNAČENÍ, NÁZVŮ ULIC, ČÍSEL POPISNÝCH APOD., VYVĚŠOVÁNÍ VLAJEK

Odstraňovala se nebo se měnila dopravní značení, názvy ulic, čísla popisná apod., což mělo ztížit celkovou orientaci okupačních vojsk. Podle svědectví pamětníků se stávalo, že například při otočení směrových tabulí na křižovatkách jezdila kolona okupačních vojsk dokola.

„Armádám vstoupivším na naše území kladou se různé překážky; ku příkladu ukazatelé směrů na silnicích se mění, nebo se vůbec odstraňují, aby byli dezorientováni... Naši obcí projíždějí směrem od Žamberka polští vojáci s transportéry a tanky; na křižovatce u mostu ku Kameničné zřejmě s odstraněnými ukazateli jsou v rozpacích, kterým směrem mají jet, zda na Hradec Králové nebo ku Kameničné, což je malý obrázek z naší obce,“¹⁶ popsal situaci kronikář z Helvíkovic na Ústeckoorlicku.

Podobně „přijali“ okupační vojska také v Chlumci nad Cidlinou: „Někteří naši občané volali na polské vojáky, co u nás chtějí, když je nikdo nezval ani nevolal. Dostalo se jim odpovědi, že prý je u nás kontrarevoluce a že prý nám přišli na pomoc... Aby se ztížila orientace pohybujících se ar-

mád, jako ve všech městech i u nás, byly odstraněny nápisy silničních ukazatelů. Jediný však na křižovatce u Okresního domu zůstal se šipkou – 2 000 km Moskva...“¹⁷

V obcích byly na budovách vyvěšeny černé nebo československé vlajky na půl žerdi. Naopak sovětské prapory nebo jiné symboly okupačních zemí byly ničeny. Ve městech se přejmenovávaly ulice, např. na Dubčekovu nebo Svobodovu.

NIČENÍ SYMBOLŮ OKUPAČNÍCH ZEMÍ, POŠKOZOVÁNÍ POMNÍKŮ A PAMÁTNÍKŮ

Docházelo k útokům na symboly zemí, účastnících se intervence. Nedařilo se však identifikovat jejich pachatele, mj. také proto, že s nimi veřejnost sympatizovala. Intervenční velitelé opakovaně protestovali a žádali nápravu u československých úřadů.

V Chocni na Ústeckoorlicku došlo v tomto období ke zničení památníku rudoarmějce. Město posléze památník opravilo na své náklady. Okresní národní výbor v Ústí nad Orlicí v této souvislosti apeloval na příslušné národní výbory, aby více zabezpečily pamětní místa, a vydal v tomto smyslu také článek v *Jiskře Orlicka*.¹⁸

Dne 24. srpna 1968 zadrželi polští vojáci v Hradci Králové Milana Boučka, Milana Jiráka, Jindřicha Hynka, Jiřího Vrbatu a Ludka Labíka, kteří údajně chtěli zapálit památník na osvobození města v roce 1945 – tank Rudé armády. Tři ze zadržených Poláci ostříhali (byli to totiž „vlasatci“). O den později je všechny předali VB Hradec Králové.

Právě u sovětského pomníku – tanku – v Hradci Králové byly od září 1968 posíleny hlídky, aby zabránily jeho poškození. I přes toto opatření se stanovený cíl nepodařilo splnit. Hlídky totiž často ani nezaznamenaly, kdo a kdy uvedený čin spáchal.

Na podzim 1968 proto stále ještě existovaly obavy z provokací během oslav 50. výročí vzniku Československa a listopadových oslav VŘSR. Československá Bezpečnost ještě zvýšila svoji agenturní aktivitu. Například 7. listopadu 1968 došlo k zatýkání za „nevhodné“ chování u již výše zmíněného tanku v Hradci Králové. Většinou šlo o poškození věnců nebo urážlivé výroky. Došlo ale také k polití tanku rudou a bílou barvou. V tomto případě se ovšem nepodařilo vypátrat pachatele. Stopy vedly pouze na koleje Lékařské fakulty UK, kde byly nalezeny tři prázdné plechovky od barev.

FYZICKÉ NÁSILÍ (HÁZENÍ KAMENÍ, STŘELBA)

Ve sledovaném období lze otevřený fyzický útok na polské vojáky hodnotit podobně jako projevy sympatií k okupantům – tzn. jednalo se především o individuální záležitosti. Nicméně i taková jednání byla československou Bezpečností zaznamenána.

Dne 24. září 1968 vnikl do stanoviště Polské armády v Předhradí československý občan M. Pokorný. Při zadržení poranil kuchyňským nožem vojína Polské armády.¹⁹

Odpoledne 1. října 1968 byl v prostoru obce Rapotín na Šumpersku postřelen neznámým pachatelem polský voják Tadeusz Bandaruk. Střelce se nepodařilo identifikovat. Bylo pouze zjištěno, že se v uvedenou dobu na místě pohyboval vůz s rakouskou státní poznávací značkou.²⁰

V hotelu Slávie v Turnově, v němž bydleli tři polští důstojníci, došlo k napadení dvou vojáků ČSLA, kteří je navštívili. Téhož dne večer umístil kdosi neznámý na chodbu hotelu blízko pokoje polských vojáků slzotvornou dýmovnici.²¹

PODPISOVÉ AKCE

Českoslovenští občané v hojně podepisovaných petičích vyjadřovali podporu stávajícímu státnímu a stranickému vedení a žádali propuštění internovaných osob, odchod okupačních vojsk ze země a náhradu způsobených škod, potrestání politiků nesoucích přímou odpovědnost za příchod okupantů a v neposlední řadě vyhlášení neutrality Československa.

RUŠENÍ „DRUŽEB“ A ČLENSTVÍ V ORGANIZACÍCH

Dne 25. srpna 1968 zrušil Krajský výbor KSČ v Hradci Králové družební styky s polskou Vratislaví a ukrajinským Černigovem. V dopisu adresovaném Vojvodskému výboru PSDS ve Vratislavi se psalo: „Těžko lze hovořit o přátelské pomoci tam, kde ‚přátelé‘ internují představitele vlády i strany, zatýkají vlastence, okupují centrální úřady, rozhlas, televizi, spoje, dopravní prostředky, rozhánějí redakce a znemožňují činnost legálních státních i stranických orgánů. Těžko ospravedlnit i sebeušlechtilějšími argumenty skutečnost, že na ulicích našich měst i vesnic padlo několik desítek mrtvých a stovky raněných Čechů a Slováků, jejichž největším proviněním byl údiv a překvapení nad činy někdejšího přítele – dnes okupanta. Těchto uply-

nulých pět dnů rozbilo pouta přátelství a spolupráce, jež se mezi českým a slovenským lidem a lidem okupačních zemí, a též i lidem Polské lidové republiky rodila ve společném boji proti fašismu, buržoazii i v letech výstavby socialistické společnosti... V těchto chvílích osudové zkoušky našich národů i celé socialistické soustavy lze těžko najít slova ospravedlnění pro zlovolný agresivní čin. Uvědomujeme si, že okupace postavila mezi naše národy těžkou překážku, jež na dlouhou dobu znemožní jakékoliv přátelské vztahy. Končí a musí skončit i družba mezi naším Východočeským krajem a Vroclavským [Vratislavským] vojvodstvím, která v minulosti přinesla mnoho užitečného pro vzájemné poznání a porozumění, v současné době by však byla jen výsměchem a krutým cynismem. Neuzavíráme se snahám obnovit později tyto vzájemné vztahy, i když to bude nesmírně obtížné. Jejich nezbytnou a základní podmínkou z vaší strany je dnes jedině: Odvolání vašich okupačních vojsk, úsilí o propuštění internovaných a zatčených, umožnění činnosti ústavní vlády a jiných státních orgánů, plné uznání státní suverenity a svobody ČSSR a úplná náhrada škod, způsobených okupačním vojskem.“²²

Rušení členství v organizacích se týkalo zejména Svazu československo-sovětského přátelství. Ve městech byly pro tento účel připraveny odpadkové koše, do kterých přicházející lidé vedle členských průkazů SČSP vyhazovali také zachycené propagandistické letáky. Na vývěsní tabuli v obci Lanšperk v okrese Ústí nad Orlicí oznamovalo konec SČSP parte tohoto znění: „Zmlkla hudba, která tolik slibovala. Oznamujeme všem přátelům a známým, že nás opustil náš drahý SČSP (Svaz československo-sovětského přátelství). Skonal náhle ve středu dne 21. srpna 1968 v časných ranních hodinách na následky moskevské epidemie. Náš drahý zesnulý byl pietně uložen na věčné časy za přítomnosti obrněného příbuzenstva z pěti stran. Za pozůstalé Černá skvrna. Celý obřad vypravil varšavský pohřební ústav. Slavnostní vykropení a pak zakopání provedl hrobník Leonid Brežněv.“²³

STÁVKY

Již 21. srpna 1968 byla na pátek 23. srpna vyhlášena generální stávka, která demonstrovala jednotu čs. občanů v jejich požadavcích, například za propuštění internovaných představitelů atd. (konaly se ovšem i tzv. Dubčekovy směny). Na podzim pak následovaly studentské stávky. Na území Východočeského kraje stávkovali v listopadu 1968 studenti Vysoké školy chemicko-technologické v Pardubicích a lékařské a pedagogické fakulty v Hradci Králové.